

**КОРЕСПОНДЕНЦИЯ „НА СВОЙ ЯЗЫКЪ“:
ЕЗИКОВИ ОСОБЕНОСТИ НА „КНИГА ЗА ПИСМА“ (1850)
ОТ БРАТЯ КАРАМИНКОВИ**

Надка Николова

CORRESPONDENCE „IN YOUR OWN LANGUAGE“:
LINGUISTIC FEATURES OF „BOOK OF LETTERS“ (1850) BY
KARAMINKOVI BROTHERS

Nadka Nikolova

***Abstract:** The proposed text discusses part of the work of Stoyan and Hristo Karaminkovi „Диплография или какъ ся дръжатъ търговскы книги“ (1850), entitled „Book of letters“. Karaminkovi's linguistic idiom is presented in detail. It is established that the language norms cannot be fully compared with the language norms in texts published before 1850, which were their models: Bogorov's grammar, the language of their teacher B. Petkov and the language of N. Gerov in „Conclusion from Physics“. The general idea of the written idiom of „Book of Letters“ is a deliberately sought symbiosis between tradition and spoken language, a conscious and smooth transition from linguistic antiquity to spoken language. All this is explained by the desire of Karaminkovi brothers to write for the general audience („въвъ всеобщо употрѣбленіе“), which phrase from the introductory part of „Diplography“ is indicative of the meaning of the linguistic means – they are as they are in the usage of the majority of the language community.*

***Key words:** book of letters, linguistic idiom, morphological means, tradition and spoken language*

DOI: <https://doi.org/10.46687/WKGA2453>

Езикът на „Книга за писма“ – част от ръководството по двустранно счетоводство със заглавие „Диплография“, съчинено от Стоян и Христо Караминкови, – представлява интерес за историята на новобългарския книжовен език поради факта, че двамата братя не са известни книжовници, оставили имената си в изказвания за езика под формата на статии или бележки във възрожденската публицистика, нито в граматика, учебна литература, преводни или други творби. То е единственото им съчинение и освен него присъствието им в Българското възраждане се свързва изцяло със стопански инициативи и подкрепа на каузи, инициирани и поддържани от цариградските българи през 50-те – 70-те г. на 19. в. (вж. Nachov 1925: 13 и сл.; 1990: 216). Пишейки диплографията, те имат претенцията да дадат на българските търговци

счетоводни и търговски умения „на свой езикъ“, за да принесат „колкогодѣ ползицѣ на рода си“ – пишат те в увода (8¹) на 15 февруари 1850 г.

Ст. и Хр. Караминкови, които са потомствени търговци², макар и доста млади, когато пишат диплографията, едва ли са имали затруднения да ползват езика на търговията – гръцкия, преподаван почти във всяко училище из българските земи. Пък и солидната им училищна подготовка включва изучаването му. Двустранното счетоводство е известно в Южна Европа, вкл. и в Османската империя от столетия; литература под различна форма – в нарочни съчинения, в учебна литература и др. – изобилства на гръцки език. Не бива да се забравя, че в активната билингвална среда, каквато е била търговската на Балканите, ползването на българския език не само в семейството, но и в съсловните социуми играе решаваща роля за съхраняване и предаване на родния език, осъзнаването на чиято символна роля в средата на 19. е повече от очевидна. Средата на 19. век е и времето, в което българският национализъм е в своя възход и това включва различни осъзнати актове, първостепенна роля от които има утвърждаването на българския език. Следователно създаването³ на такава литература на български език е акт, в който се провижда осъзнаването и осъществяването на някои от символните функции на езика – интегриращата и престижната.

Любопитство събужда декларацията им в увода: „Языкѣ употрѣбихме простѣ и вразумителенъ колкото бѣше възможно...“ (9). Тя е напълно в духа на епохата, в която мнозина възрожденци афишират, че пишат на прост език (вж. подробно за понятието Del Agata 1983). Идеята за прост език има своята прогресивно-демократична същност, характерна за оформящата се буржоазна прослойка. Едва ли в представите на двамата ѝ представители черковнославянският език, носещ патината на

---

¹ Числата в скоби отпращат към страницата. Всеки раздел в „Диплография“ на Ст. и Хр. Караминкови, вкл. „Книга за писма“ (125-158), има собствена пагинация, започваща от с. 1. И тъй като образците за писма са разположени в два раздела (изпратени и получени писма) също със собствена пагинация, за удобство в настоящето изследване страницата се означава според фототипното издание, подготвено във връзка с честването на 150-годишнината от издаването на тази първа книга по счетоводство в България по инициатива на проф. д-р Димитър Спасов през 2000 г. Избраният начин на цитиране на страницата е съобразен също и с необходимостта от подкрепящи примери от други части на „Диплография“.

² Повече за семейството и образованието им вж. Nikolova (2019).

³ Освен създаването, това включва и превода на български език на подобни съчинения, напр. превода на К. Мелас на „Търговско ръководство“ от Константинос Мелас (1858).

вече отминалото време, би бил подходящ за съдържанието на диплографията. Не би бил подходящ и за нейните прагматични читатели, които са стъпили здраво на земята и отправяйки си писма, пренасят обичайната си устна комуникация на белия лист, приготвен да пропътува до търговски партньор, за който също като адресанта черковнославянският вече нито е „вразумителен“, нито престижен. Така предварителната нагласа за тълкуване на езиковите норми на произведението е да се види дали и доколко („колкото бѣше възможно“) говоримият език е станал основната му тъкан.

Още една е причината да се смята, че езикът на писмата образци не е маловажен детайл от възрожденската книжовна дейност. Готовите епистоларни форми, които са на брой 53, имат за теми разнообразни търговски интеракции и са предназначени за отбран, но не и малоброен кръг ползватели. Доказателство за ползването им са не само многото спомоществатели и данните, че съчинението се е използвало и като учебна литература (по-подр. вж. Nikolova 2019; 2021). Достигналите до нас две писма от Евлоги и Христо Георгиеви, изпратени до Христо Караминков години по-късно (1867 и 1882 г.) (Kapralova 2013: 293–294), имат идентична постройка – като че ли само основното съдържание и имената са променени от някой от образците в „Книга за писма“. Разпространеността на писмата следователно би могла да допринесе за формиране на писмения език през последните десетилетия преди Освобождението.

Езиковите особености в „Книга за писма“⁴ се разглеждат по отношение на няколко лексико-граматични класа с оглед на морфологичните норми, като се отчита условността на писменото им означаване.

СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

Грамматическите значения и формите за число, падеж и определеност/неопределеност при съществителните имена невинаги може да бъдат интерпретирани отделно, тъй като членните форми са в зависимост от числото и падежните облици на имената. Освен това – най-вече при категориите род и число – тълкуването се извършва на принципа

---

⁴ По същество този раздел е писмовник. Изследването е по проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на РБ.

на изключенията от съвременното състояние на съществителните имена. Обобщено формите на съществителните имена може да се представят в следната таблица.

Род и число	Форми за именителен падеж		Форми за косвен падеж	
	Нечленувани форми	Членувани форми	Нечленувани форми	Членувани форми
М.р., ед.ч.	-Ø; -а	-тъ	-Ø // Род.-вин. -а/-я // Зват. -е/-ю	-тъ // -а/-я
М.р., мн.ч.	-е; -ове; -ы/-и	-ты/-ти	-е; -ове; -ы/-и	-ты
Ж.р., ед.ч.	-а/-я; -Ø	-та	-ж/-ѣж	-тж
Ж.р., мн.ч.	-ы/-и	-ты	-ы/-и	-ты
Ср.р., ед.ч.	-о/-е/-я	-то	-о/-е	-то
Ср.р., мн.ч.	-а/-я; -та	-та	-а/-я; -та	-та

1. Формите за род не представят примери, които са различни от съвременното състояние на съществителните имена. Прави впечатление единствено личното име *Параскева*, което е за мъж – *Г-не Параскева Теофанов* (132). Формата с окончание *-а* е била използвана и за мъже, и за жени: една от сестрите на Ст. и Хр. Караминкови е носела името *Параскева*; то се среща още три пъти в списъка със спомоществатели, което показва, че не е било рядкост. Фигурира и в книгописа на М. Стоянов – *Параскева П. Константинович*, преводач на библейски текст от 1850 г. (Stoyanov 1957: 219). Името в тази форма е регистрирано в речника на Ст. Илчев за 1860 г. в Ловеч и Търново (Ilchev 2012: 506).

2. Нечленувани форми на съществителните имена в именителен падеж

2.1. При *съществителните имена от мъжки род* не се наблюдават разлики в сравнение със съвременните форми за *единствено число*. Сред формите за *множествено число* при многосричните съществителни се открояват образуваните с окончание *-е*, напр. *приятели* (3), *господаре* (127), *алтъне* (134), *другаре* (159), *кредиторе* (128),

Алтжне (134), *доброжълатели* (138). Многократно се среща и формата *братие* (134). Те се конкурират с другата група, образувани с ок. **-и/-ы**, напр. *Длъжници* (82), *Биллани* (117), *Търговци* (128), *Гайтани* (131). Видно е, че двете окончания **-е/-и**, както и двете графични оформления на ок. **-и/-ы** се намират в активна конкуренция без оглед на синтактичната позиция на последните две (евентуално именителен/косвен падеж). Интересна е формата *господиновци* (22) (срв. със съвременната *господа*), която отвежда към модела за множествено число на личните и собствените лични имена от рода на *дядовци*, *чичовци*, *Асеновци* и под.

Тъй като в търговските операции се борави с количества, в образците често се срещат и словосъчетания на числителни бройни имена или на неопределителни местоимения със съществителни от мъжки род за нелица. Така се засвидетелстват **бройни форми**, напр.: *40 тѣхъ едѣка*⁵, *25 Мѣха* (127), *2 Санджка* (127), *1616 Топа Осмакъ*⁶ (128), *прѣди нѣколко дена* (136), *прѣди шест мѣсяца* (161). Бе намерена и една форма за обикновено множествено число в съчетанието *въ 24 часове* (171).

2.2. Множественото число на **имената от женски род** се образува с окончание **-ы/-и**, напр.: *стоки*, *оки*, (126), *абы* (134), *смѣтки* (140), *пары* (147), *цѣны* (151); *чѣсти*, *Мѣнителници* (127), *заповѣди* (134). Изборът на буквата се свързва с фонетични условия – ако съгласната пред окончанието е (бивша) мека, то се пише с *и*.

2.3. Формите на имената **от среден род в единствено число** се отличават от съвременните само по окончанието на няколко от тях, които са от стари п-основи – в ръководството те са записани с черковнославянския си облик с окончание **-я**: *время* (126), *имя* (141). Останалите имат окончания **-о** или **-е**, напр. *количество* (128), *письмо* (149); *Сѣдилище* (168), *дрѣзновение* (127), *щение* (135). Формите на имената **от среден род в множествено число** не се различават от съвременните, напр. *врѣмена*, *дѣла* (126), *срѣдца*, *писма* (138). Една форма прави изключение – *жита* вм. очакваната от съвременна гледна точка *жито*, която в това значение е *singularia tantum*: *По наши-ты страны ся намиратъ доста жита на угодны цѣны...* (150). Навярно семантичното разпределение на двете форми не е съществувало в речта на Караминкови.

---

⁵ *Едекъ* (тур.) – ’волска кожа, в която се е наливало обикновено животинска мазнина, която е служела като мярка за тегло – един едек тежал между 300 и 500 оки“ (*Tsonchev 1929: 68, по Vekov 2015*).

⁶ *Осмакъ* – вид гайтан.

3. Нечленувани форми на съществителните имена в косвен падеж

3.1. Имената от *мъжки род за нелица* имат една-единствена форма независимо от синтактичната си служба в единствено и в множествено число. Само *съществителните за лица в единствено число* имат *родително-винителни форми*, напр. *отъ Г-на Дима Ивановъ* (14), *срѣщо С. Киворка* (151), *по Първана Кераджія* (151). Спазването на тези форми обаче не е повсеместно, напр. *въ Гемія-та на Кипитанъ С. Ивановъ* (128). Винаги родително-винителни са формите на титлата *господин*: *на заповѣдь-тъ Г-на К. Морovenовъ* (30), *по Г-на П. Христовъ* (131), *на другаря ни Г-на Х. Николовъ* (131). *Звателната форма*, поради спецификата на търговските писма, се среща безизключително в обръщенията в началото на писмата – напр. *Г-не Петре Генковъ* (126), *Г-да Василе Младеновъ и съдр.* (128), *Г-не Александре Цвѣтковъ* (137), *Г-да Михале Павлевъ и съдр.* (139). Характерна е също при обръщение и вътре в основната част на писмото, напр. *спорядъ сговоръ-тъ ни господине* (133), *Знаете пріятелю...* (139)⁷. Много рядко може да се срещне *дателна форма* – напр. *освобождава челоуѣку умъ-тъ* (7).

3.2. Имената от *женски род* представят една по-различна картина. В единствено число се различават две форми – за именителен и за косвен падеж. За именителен падеж вокалното окончание⁸ е *-а/-я*, напр. *Ако Мѣнителница ся яви...* (169), *... и по нѣкогажъ печяла ся показва, а по нѣкогажъ загуба* (139). Косвеният падеж се изразява с окончанието *-ж/-ѣж*, напр. *свободж, смѣткж, мѣнителницж, Кжцицж* (127). Сравни също *Тозъ чясъ прѣстигнж благополучно Гемія-та...* (им.п.) с *...и ѣж испратете съ прѣвж Геміѣж* (вин.п.) (131).

3.3. Имената от *среден род в единствено и в множествено число* са с обща форма във всички синтактични служби.

4. Членувани форми на съществителните имена

По времето, когато Ст. и Хр. Караминкови пишат ръководството, въпросът за употребата на членни форми е почти решен от практиката. Те са кодифицирани и в граматиките, по които са се обучавали братята: първоначално на Неофит Рилски (вероятно) и след това на И. Богоров⁹.

---

⁷ Тъй като търговията през 19. век е било изключително мъжко занимание, имена и съответно звателни форми на жени не се срещат, вкл. в списъка със спомоществователи.

⁸ Изключват се имената с нулево окончание (от стара *i*-основа).

⁹ За биографични подробности вж. Nikolova (2019).

Членуваните имена се срещат винаги, когато синтактичните условия ги предполагат, напр. *Прѣгледахме смѣткѣ-тѣ отъ оцѣненіе-то на съдружескѣ-тѣ ни Лой, коѣ-то намѣрихме несгрѣшенѣ и увѣрихме дѣлѣж-тѣ Ви за ½ ни частъ за 32400. грош.* Има колебания относно правописа им (слято, полуслято или разделно)¹⁰, но не и относно фонетичното им съдържание.

4.1. При имената от **мъжки род членните форми за единствено число** са две: **-тъ** (правописно) и **-а/-я**. Т.напр. в служба на главна част са формите *бѣлѣтъ-тъ* (129), *Пароплувъ-тъ* (130) – въобще всички съществителни, изпълняващи служба на главна изреченска част, имат тази „пълна“ членна форма. Когато са в служба на второстепенни, настъпва колебание и се забелязва липса на определена система при избора на една от двете форми – *Бакѣра*, *бѣлѣтъ-тъ*, *навлѣмъ-тъ*, *Кантаря* (127), *падежя* (128), *на Сапунъ-тъ*, *отъ Управителя на Пароплува* (129), *спорядъ сговоръ-тъ* (133), *извѣнъ обычяя* (137), *до пріятель-тъ* (153). От примерите е видно, че кратките членни форми на завършващите на (бивша) мека съгласна имена се записват с буква *я* – тоест историческата мекост се запазва. Следователно следвана е устната форма на българската реч във вариантите, в които Караминкови я познават, без да се вземе решение кой от вариантите – пълният или краткият – да се използва и ако се използват и двата, как да се разпределят. Все пак забелязва се тенденция имената от мъжки род в служба на главни части на изречението да имат само пълна членна форма **-тъ**; дори понякога се противопоставят на второстепенните (т.е. в косвен падеж) чрез членните форми, напр. *Ако..., то е длѣженъ запознавателъ-тъ да докаже на пріателя си...* (166). **В множествено число членната форма е -ты/-ти**: както за именителен падеж – напр. *ще зимать другаре-ти* (160), *другаре-ты си зимать* (164), *циркуляри-ти навикнуватъ да ся печатани* (165), така и за косвен, напр. *на пріателе-ты Вы* (126), *отъ человекѣ-ты на Пароплува* (129), *да отдѣлятъ грошове-ты* (146).

4.2. Отново при **членуваните имена от женски род в единствено число** има разграничение на именителен от косвен падеж, срв. напр. *Тозъ чясъ прѣстигнѣ благополучно Гемія-та съ Бакѣра* (131) с *...и ѣ натварихъ на Геміѣ-тѣ на Капит. Н. Какариновъ* (150). В

---

¹⁰ Вж. подр. в Nikolova (2021).

множествено число членната форма е **-ты** в именителен и в косвен падеж – *стоки-ты, Торбы-ты* (129), *Заповѣди-ты* (139).

4.3. Членуваните имена от **среден род** в единствено число имат една обща форма за всички синтактични служби – напр. *служуваніе-то* (127), *събрание-то* (131). Обща е формата и за множествено число, напр.: *врѣмена-та, дѣла-та* (126), *поздравленія-та* (156).

ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

Формите на прилагателните имена също се тълкуват съобразно синтактичната си служба, тоест в зависимост от падежа. Те се представят в следната таблица.

Род и число	Форми за именителен падеж		Форми за косвен падеж	
	Нечленувани форми	Членувани форми	Нечленувани форми	Членувани форми
М.р., ед.ч.	-∅ -ы/-ый	-ій/ -ый	-∅ -ы/-ый	-ый
Ж.р., ед.ч.	-а	-та	-ж	-тж
Ср.р., ед.ч.	-о	-то	-о	-та
Мн.ч.	-и	-ти	-ы	-ты

1. Нечленувани форми на прилагателните имена

1.1. Прилагателните имена **в мъжки род в именителен падеж** имат нулево окончание, напр. *длъженъ е той* (169) или *Господарь-тъ на Мѣнителницѣ-тж е свободенъ* (170). Образуваните със суфикс **-ск-** имена нерядко са с дълго окончание – *Като ся намира Токатскый Бакжръ* (132). Същото е положението и при формите за **косвен падеж** – напр. *желаѣ добъръ успѣхъ* (146); *да купуваме и продаваме Бакжръ съдружескы* (145). Видно е, че дългото окончание е факултативно.

1.2. Подобно на съществителните имена от женски род, прилагателните **в женски род** разграничават форми за именителен и косвен падеж. За това свидетелстват примери като следните: **за именителен падеж** – *Става неизбѣжна нужда* (161), *Здрава Мѣнителница ся казва* (169), *Приета Мѣнителница само съ думж бива нездрава, а законна и чинно подписана съ деня, е удобрена* (169), *Ако явена Мѣнителница ся загуби* (171); **за косвен падеж** – *За съдружескѣ смѣткѣ* (127), *Съ голѣмж благодарность* (127), *Ако намѣрите чистж и*

бѣлж Лой (126), Съ голѣмж скърбъ (141). От примерите е видно, че причастията, функциониращи като прилагателни имена, се подчиняват на същите правила.

1.3. Формата за пряк и косвен падеж при прилагателните имена в **среден род** е обща, напр. *Сговорно писмо ся казва* (160), *остава за всѣкога това сговорно и безсилно* (163) (**за пряк**) и *намѣрихме го несгрѣшено* (135), *Жѣлаемъ Ви добро здравіе* (129), *за крайно издѣженіе* (139) (**за косвен падеж**).

1.4. Има тенденция формите на нечленуваните прилагателни имена в **множествено число** да се разграничават по отношение на синтактичната си служба. В повечето случаи в **именителен падеж** окончанието се записва с буква **и**, напр. *то сте свободни* (126), *да останете благодарни* (133), *Останахме... мы съгласни* (135), но и с буква **ы** – *Ако бѣхж скѣсаны* (129), *щете да ны намирате готовы* (148). В косвен окончанието винаги е **ы**, напр. *Купихме Гайтаны Калоферскы* (128), *Приехме Ваши двѣ честны писма* (128), *какво гы натварихме здравы* (129).

2. Членувани форми на прилагателните имена

2.1. Най-същественото при **членуваните прилагателни имена от мъжки род** – както в **пряк**, така и в **косвен падеж** – е, че пълното старо окончание функционира като определителен член. Доказват го примерите: **за именителен падеж** – *кога ся испълни общій влогъ* (160), *Прѣстанова вече сегашный ни подпись* (141); **за косвен падеж** – *за честный Ви отговоръ* (126), *натварихме на Австрійскій Пароплувъ* (127), *подъ долный знакъ* (128), *чрезъ рѣченый пріятель* (132), *за скорый Ви отговоръ* (132).

2.2. Отново подобно на членуваните съществителните имена от женски род, членуваните форми на прилагателните от **женски род** се разграничават падежно. Членната форма за **именителен падеж** е **-та**, напр.: *Прѣключена-та Ви Мѣнителница... ся пріе* (131), *като ся склучи годишина-та обща равносмѣтка* (163). Съответно член **-тж** е за **косвен падеж**, напр. *Почетохте... малкж-тж ни Кжцицж* (127), *По турскж-тж Почтж* (129).

2.3. Членуваните прилагателни имена в **среден род** имат обща форма за всички синтактични служби. Това се доказва от следните примери: за **именителен падеж** – *исто-то писмо ся получи* (128), *или ся подновява това сговорно писмо* (161); за **косвен падеж** – *Гледате околително-то ни писмо, което Ви изявва ново-съставено-то ни*

търговско съдружество (126), За рѣчено-то количество (128), да сте приели крайно-то ни писмо (131).

2.4. Членуваните съществителни имена в **множествено число** се различават в пряк и косвен падеж. Членната форма за **именителен падеж** е **-ти**, напр. *Както навикнуватъ друзи-ти приятели* (133); *Мы подписани-ти... ся сговорихме* (160); *Да му го заплатятъ друзи-ти обръщачи* (170). **Косвеният падеж** се маркира с членна форма **-ты**, напр. *Съ прѣключены-ты ни запознателны двѣ писма* (126); *на по-нуждны-ты* (126); *на рѣчены-ты господаре* (127).

Прилагателните имена **се степенуват** така, както се степенува днес, напр.: *за по голѣмъ ясность* (15), *друго по-ново* (153), *най потрѣбнѣ-тѣ книгѣ* (2), *най нужна* (13).

ЧИСЛИТЕЛНИ ИМЕНА

Формите на редните числителни имена, както и на бройното *един, една* и т.н. повтарят формите на прилагателните и по тази причина няма да се тълкуват. При бройните числителни имена по-особени са членуваните форми за множествено число като примера *съ 40 тѣхъ*¹¹ (130), от който се вижда, че числителното е в косвен падеж.

МЕСТОИМЕНЕНИЯ

Местоименията, употребени в „Книга за писма“, представляват интерес в няколко аспекта. На първо място, въпроси извикват съставът, функциите и употребата на **личните местоимения**.

Лице и число	Именителен падеж	Винителен падеж		Дателен падеж	
		Пълни форми	Кратки	Пълни форми	Кратки
1 л. ед.ч.	<i>азъ</i>	<i>мень / мене</i>	<i>мя</i>	<i>-∅</i>	<i>ми</i>
2 л. ед.ч.	<i>-∅</i>	<i>-∅</i>	<i>-∅</i>	<i>-∅</i>	<i>-∅</i>
3 м.р. ед.ч.	<i>той</i>	<i>него</i>	<i>го</i>	<i>нему</i>	<i>му</i>
3 ж.р. ед.ч.	<i>тя</i>	<i>неѣ / нея</i>	<i>ѣ</i>	<i>-∅</i>	<i>-∅</i>

¹¹ За формите от този вид вж. подробно Galabov (1954).

3 ср.р. ед.ч.	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅
1 мн.ч.	<i>мы</i>	<i>насъ</i>	<i>ны</i>	-∅	<i>Ни</i>
2 мн.ч.	<i>вы</i>	<i>васъ</i>	<i>вы</i>	-∅	<i>Ви</i>
3 мн.ч.	<i>тѣи / тыя</i> ¹²	<i>тѣхъ / нихъ</i>	<i>гы</i>	<i>тѣмъ</i>	<i>Имъ</i>

От **именителните местоимения** в текста липсват само второличните по обясними причини: авторите на писма използват задължително учтиви форми в множествено число. Освен това третоличните местоимения заместват изключително или лица, които не са конкретни, а примерни, или нелица, напр. единственото срещнато местоимение *той* (169) замества *издателя* (кой да е). Конкретните (макар и фиктивни лица) в писмата са назовани със словосъчетания от типа на *Господство му* или *Негова милостъ*. А *тя* замества *дѣлба* (26) и *касж-тж* (27) или лице от женски пол (кое да е), каквото се среща само веднъж¹³. От формите за множествено число впечатление прави третоличното *тыя*, като отново не се заместват лица, а (в случая) думата *писма* (166). Личното местоимение за 1 и 2 л. мн.ч. е *мы* (126) и *вы* (146), както у мнозина съвременници на Караминкови.

По отношение на **винителните** местоимения може да се каже, че отново липсват за 2 л., ед.ч. Има известна конкуренция между формите *мень* (150) и *мене* (172); *насъ* (126) и *васъ* (138) са без разлика от съвременните. Висококачествени са кратките местоимения, от които за 1 л., ед.ч. се записва от авторите с черковнославянското *мя* (151) – подобно на мнозина техни съвременници¹⁴. Местоименията за множествено число графично са отразени като *ны* (127), *вы* (152), *гы* (151). По-особеното с

¹² Двете форми, доколкото се намериха примери, се разпределят по род: първата е за референти от м.р., втората – за референти от женски и среден. По подобен начин са записани личните местоимения в Богоровата граматика.

¹³ Интересна отправка за лице от женски пол има само на едно място в „Диплографията“: когато се обяснява какво е „здрава мѣнителница“ – издавана от „търговецъ, банкиринъ работникъ (сарафинъ) и просто свободенъ човѣкъ“. За разлика от нея „слаба мѣнителница“ се издава от „священникъ, войскаринъ, слуга, невъзрастенъ и женж“. По изключение жената може да обнародва менителница, ако мъжът ѝ го няма и с негово позволение „*тя* управлява дѣла-та му“.

¹⁴ Нито Неофитовата, нито Богоровата граматика внушават този вариант на енклитичните местоимения. Любопитно е да се сравни с правописа на учителя им Ботьо Петков, който използва черковнославянския вариант също.

оглед на диалектното койне от Централния Балкан, към което принадлежат калоферците Караминкови, е срещнатото веднъж местоимение *нихъ* (166) вм. многократно употребеното *тѣхъ* (8, 16, 18). Падежното значение на винителното местоимение за ж.р. ед.ч. предполага етимологичното му записване – *неѣж* (138) (понякога и *нея*) и *ѣж* (151). Местоименията за трето лице също заместват нелица или обобщено назовани лица, напр. *исканіе-то... съ него* (19); *нѣкой запознава пріятеля си с другъ пріятель, сир. или само да ся запознае просто съ него* (166); *Тратта... чрезъ неѣж* (167) или *дневна-та книгж... отъ нея* (13).

Това, което е най-характерно за **дателните местоимения** за 3 л., е, че липсват пълни форми освен две – *нему* (167) и *тѣмъ* (25) – отново не за конкретни лица. Обикнати са кратките дателни форми, които са високочестотни. Бе намерено еднократно дателно местоимение за 1 л., ед.ч. в необичайна синтактична позиция: *Спорядъ сговоръ-тъ ни, ми не е до толкова угодно* (150) – срв. напр. с *коѣж-то ми бѣше пратилъ* (150). В коментирания пример или словоредът е обърнат (**не ми е угодно*), или по-скоро дателното местоимение носи подчертан акцент, макар и да е в начална изреченска позиция (което е старинна черта). Очаквано третоличното му отново не е за конкретно лице: *а третій да увѣримъ за оцѣненіе-то на пратены-ты му стоки* (16). Формите за 1 и 2 л., мн.ч. – за отлика от винителните – редовно се записват с *и*: *да ни ся отговорите* (152), *да Ви забѣлѣжимъ* (126).

На няколко пъти се забеляза, че лични местоимения се използват със значение на показателни – също характерно за източните говори: *той остатѣкъ ся прѣнася* (13); *отъ него оцѣненіе* (127), *въ него писмо* (135). Употребата им не учудва, доколкото в граматиката на И. Богоров като показателни („указателни“ в терминологията му) се представят местоименията *той* и *онъ* (Bogorov 1844/1986: 46). Въобще примерите от писмовника не убеждават в разграничаването на третоличното местоимение за мн.ч. от показателното местоимение за съществителни в мн.число.

Притежателните местоимения се срещат редовно, като изключим второличните в единствено число по същите причини (спазване на етикета).

Лице и число	Именителен падеж – пълни форми	Косвен падеж – пълни форми	Кратки
1 л. ед.ч.	<i>*мой, *моя</i>	<i>*мой, моѣж</i>	<i>ми</i>

2 л. ед.ч.	∅	∅	∅
3 л. м.р. ед.ч.	*неговъ, негова	*неговъ, неговж	му
3 л. ж.р. ед.ч.	*неинъ, нейна	*неинъ,	й ¹⁵
1 л. мн.ч.	*нашь, нашия	*нашь, нашьж	ни
2 л. мн.ч.	вашъ / *вашя	*вашъ, <u>вашъж</u>	ви
3 л. мн.ч.	*тѣхенъ, *тѣхна / *нихенъ, *нихна	*тѣхенъ, тѣхнж / *нихенъ, нихнж	имъ

Пълните форми¹⁶ се членуват, когато това е необходимо, по същия начин както прилагателните имена. Това важи и за формите за 3 л., м.р., които са с пълно окончание, напр. за *наший народъ* (7), *испълни жѣланіе-то ни Ваший честній отговоръ* (132). В сила е и при косвения падеж, където формите за женски род приемат окончание **-ж**, напр. *можъ* (150), *неговж* (150); *нашия-та смѣса е ½ часть... то тѣхнж-тж смѣсж отъ Оуѣненіе-то ще да отдѣлите* (127). Отново се среща конкуренция между две форми за 3 л., мн. ч. – *тѣхенъ* и *нихенъ*, срв. предходния пример със следния: *пріятеле... за Нихнж смѣткж* (29).

Както при личните местоимения в косвен падеж, и тук може да се твърди, че много по-честотни са **кратките притежателни местоимения**, чиито форма и употреба са както в съвременния български език, напр. *дѣла-та ми* (151), *тегленіе-то му* (149), *стойность-тж й* (153), *въ Града ни* (147), *познайнство-то Ви* (152), *Господство имъ* (146).

Редовна е употребата на **възвратните местоимения** – лични и притежателни. Техният състав, формите и употребата им са както съвременните, напр.: *за да оздрави себе си* (170); *безъ да има... свой челоуѣкъ* (171), *да земж правдинж-тж си* (150), *да има въ дѣла-та си* (151).

Нищо от **въпросителните** и образувателните от тях **неопределителни** и **отрицателни местоимения** не е по-различно от съвременното им състояние. Единственото по-особено е употребата на

¹⁵ Навсякъде това местоимение се отбелязва с буквата *й*.

¹⁶ Тъй като не винаги са намерени всички форми на нечленуваните и членуваните притежателни местоимения, в таблицата се предлага по намерените реконструираната форма за м.р. и за ж.р., ед.ч., означена с *.

какво, което има и значението на съюза *че*, който се среща в ръководството единствено във формата *ако би че* (вж. условно наклонение по-долу).

Измежду неопределителните местоимения нерядко се срещат композитумите от рода на *какъв да е* (142) или *едѣ кого си* (168). Различават се именителни и косвени форми от типа на *нѣкой* (166) и *нѣкого* (171). Интересни са правописните пропуски, издаващи произношението на наследника на ятовата гласна в представката – напр. *нячто* (126), но и *некоѝ* (130). Многолюдният Цариград, събрал българи от всички диалектни области, вероятно е предлагал и източното, и западното произношение на наследника на ъ, което вероятно е накарало авторите на „Диплография“ да смесват (дали нарочно или случайно) двоякия му изговор. Това обстоятелство може да обясни и западнобългарските форми *нихъ* и *нихенъ*.

По-специално място следва да се определи на **относителните местоимения**, тъй като те са особен прономинален клас в сравнение с останалите славянски езици, развили са се сравнително късно и имат специфична употреба. Функционирането им като съюзна дума в постпозитивни подчинени изречения (най-често определителни) е маркер за книжовна обработка в речта на възрожденските книжовници и винаги се е коментирало при определяне на нормите, които са характеризирали текстовете им. И тук може да се посочи, че Караминкови редовно ги употребяват. Нередовни са родително-винителните форми за ***мъжки род***, ед.ч., напр. за *смѣткѣ на който ѝ праща* (167) и др. По-отличителното при относителните местоимения за съществителни от м.р., ед.ч. е, че *когото* е форма за косвен падеж не само за референти лица, но и за нелица, при това редовно. Това се доказва от многобройни примери като *день-тъ въ когото* (14), *Групъ... когото* (129), *подпись, подѣ когото* (141), *бѣлѣтъ... съ силѣ-тъ на когото* (149) и мн.др. Диференциацията им като родително-винителната форма само за лица не е позната за Караминкови, както не е посочена и във възрожденските граматика¹⁷. Много рядко се среща и дателната форма за м.р. – *комуто* (132). Косвеният падеж при формите за женски род, ед.ч. е отразен в бившето окончание на въпросителното местоимение, станало

---

¹⁷ По този повод Б. Вълчев посочва, че във възрожденските граматика „изобщо не се прави никаква разлика между лица и нелица. Дори обратното, най-често те се срещат в комбинация с име за нелице“ (Valchev 2008: 457).

вътрешна морфема за относителното – напр. *коя-то* (148) и *кожто* (126), *кож-то* (139).

Падежното разграничение в *женски род*, ед.ч. се наблюдава и при **показателните местоимения**, напр. *доклъ да ся изяви и тая грѣшка* (19) и *да земе тжж часть в брой* (170). В *мъжки род* родително-винителните форми за лица се употребяват без колебание, напр. *като задлъжимъ пръво оногова* (16), *на оногова, който ъж издава* (167). Отчетливо се разграничават показателни местоимения за близки от тези за далечни предмети и признаци, напр. *тая* (13), *задлъжяватъ ся ти* (12), *тыя* (13), *такж-вж* (146), *тжж* (170) срещу *оныя* (13), *оний* (17), *оногова* (167), *онова* (166).

ГЛАГОЛИ

Най-същественото при глаголите, употребени в „Книга за писма“ (съответно в „Диплография“, от която писмовникът е част), има отношение към употребата на един или друг тип окончания за **формите в сегашно време** на глаголи от I и II спрежение. Всеки специалист в областта на стандартологията е наясно с използването на термина „окончание“ в този случай – става дума за характера на крайната съгласна от глаголната основа, която може да е твърда или мека, от една страна, и за писменото означаване на окончанието, което варира в диалектите. Най-разпространени в този период са окончанията, в които старата носовка е наследена от вокалите [ъ] или [а].

Глаголите от II и някои от I спрежение в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч. в сегашно време имат последователно мека основа, напр. само в едно писмо, писано от първо лице (с автор Параскева Теофанов) глаголите са следните: *желаяж, идж, правяж, наумяж, разносятъ, купятъ, испратятъ* (145). Може да се обобщи, че глаголите в тези форми последователно са с меки окончания. От примерите е видно и че окончанието се записва последователно с *ж/ъж*, когато е в ед.ч., а в 3 л, мн.ч. – с *-а/я*. Въпросното разпределение едва ли има за цел обединение на два вида изговор, тъй като авторите не са изкушени филологически, никъде не се срещат други техни разсъждения за формиращата се нормативност или за правописа освен вече изтъкнатите. Може би е плод на колебание, отразено компромисно по този начин, още повече, че има и форми, записани с *ж/ъж* – напр. *щжтъ земжтъ* (162), а може да е и влияние от изговора на смесения в диалектно отношение узус на българите в Цариград.

Като се прибави и това, че никъде не се среща окончание *-ме* при глаголи от I и от II спрежение за 1 л., мн.ч. – напр. *останемъ, пишемъ*,

направимь (145), – следва да се обобщи, че глаголната парадигма отговаря в най-висока степен на съвременната представа за глаголни форми в сегашно време, на съвременната норма. За формирането ѝ принос за утвърждаването имат и твърде разпространените през 30-те – 70-те години писмовници, с чийто авторитет на универсален образец възрожденският българин несъмнено се е съобразявал.

Парадигмата за *бъдеще време* изглежда по следния начин (илюстрирана с различни глаголи):

- за 1 л., ед.ч. – *щж заплатѣж, щж да станѣж* (146), *щж рѣкж* (153), *щж да Ви расправѣж* (147), *щж да Ви явѣж* (151)
- за 2 л., ед.ч. – *щешь да проумеешь, щешь срѣщнешь* (27)¹⁸
- за 3 л., ед.ч. – *ще да положи* (20), *ще ся побръка* (126), *ще ся продаде* (133)
- за 1 л., мн.ч. – *щемь говоримь* (21), *щемь да осрѣбримь, щемь да испратимь* (130), *щемь да осрѣбримь* (137), но и *ще съберемь, ще ся ползуваме, ще да изпълняваме* (130); внимание заслужава формата със съкратен инфинитив *щемь яви* (138)
- за 2 л., мн.ч. – *щете срѣщнете* (27), *щете да упжтите, щете да отдѣлите, щете да приемете* (127), но и *ще изврштите* (130), *ще ни задлъжите* (132), *ще посрѣщнете* (153)
- за 3 л., мн.ч. – *щжть поканять* (160), *щжть да ся съвѣтувать, щжть да разсждять, щжть да подновять* (161), *щжть земжть* (162), но и *ще ся разделять* (159), *ще зимать, ще ся давать*.

Примерите показват, че братя Караминкови си служат със спрегаемия глагол *щж*, който е използван последователно само в 1 и 2 л., ед.ч., последван факултативно от частицата *да* и личната форма на глагола. Впрочем факултативното ѝ присъствие е в сила за всички форми. Във формите за мн.ч. *ще* конкурира сериозно спрегаемия глагол *щж*, замествайки го и преминавайки в класа на частиците. Тази конкуренция в един „жив“ текст, за какъвто претендират писмата, илюстрира добре тенденцията за формалното унифициране на парадигмата в бъдеще време, характерен за централните балкански говори и отразен още в буквара на Петър Берон. Отрицателните форми се образуват чрез поставяне на отрицателната частица *не* (записана отделно или слято с

---

¹⁸ Поради спазване на етикета в писмата тези два единствени примера са намерени във въстъпителната част на „Диплография“ – „Какъ ся дръжять търговскы книги“, – в която авторите използват формите с обобщително значение (т.е. всяко едно лице).

глагола), напр. *неще да го уплаши* (9), *неще да бжде* (11), *не щемь да прибѣгнемь* (133), *не щете познаете* (142), но и чрез по-новата форма с нѣма – напр. *нѣма да продлъжяваме* (16).

В писмата се срещат форми и за **други глаголни времена**, когато това се изисква от съдържанието. Те също отговарят във висока степен на съвременната представа за формалното им представяне, напр. за **аорист** – *умрѣ, разболѣ* (16), *натварихме, притекохте, почетохте* (127); за **имперфект** (много рядко) – *усѣщахме* (2); за **перфект** – *е станжло* (129), *сме минжли* (137), *сме изкарвали, сме ся ползували* (145), *испратилъ съмь* (151), *сте направили* (155); за **бъдеще в миналото** *щяхме да го пратимь* (133), *щяхъ да ся убавятъ* (138). Не се намериха само форми за минало предварително и двете бъдещи предварителни времена – вероятно просто защото съдържанието на писмата, а и на целия текст на съчинението не предполага употребата им.

Тѣй като писмата имат назначението да предадат писмено отправено съобщение, разговор на прагматична тема, който освен това да е и документ¹⁹, в областта на глагола е любопитно дали има **форми за преизказване**. Малкото намерени убеждават, че то е жива категория, чиито значения и форми се използват без разлика от съвременните – а именно да препредават информация, да подчертават несвидетелския ѝ характер, напр. *доста Бакжръ... както ся научяваме навѣрно отъ единъ нашъ пріятель, какво на добръ цѣнж ся продавалъ и ся трѣсилъ въ тыя дни* (131-132), *Гемія-та, въ кож-то бѣше натваренж съдружескж-тж ни Пченицж, потънжла въ моря-то и съвсѣмь ся изгубила, което извѣстіе още минжлж-тж недѣлж пріехме* (139).

Основното **наклонение** на писмата е изявителното, като повелителното и условното също имат своето място. От намерените **повелителни форми** по-старинна е *виждь* (129). Другите намерени имат съвременен вид: *натварете* (126), *побръзайте, знайте, явете* (127), *навѣстете* (131), *бждете* (148). Формата *не отбѣгновайте* (130) вероятно е формирана от глагола **отбягновам*, контаминирал от **отбягна* и **отбягвам* и двата суфикса (-н за свършен и -ова за несвършен), за да се трансформира така, че да образува отрицателен статус (**не отбягвайте*). **Условното наклонение**, макар и рядко, има особени форми: *ако бы че стане нужда, ако бы че купите* (127), *ако бы*

---

¹⁹ Във въвеждащата част подробно се обяснява как да се събират, подреждат и съхраняват като писмена гаранция за интеракция.

че намърите (130), *ако бы че съберемь* (138). Най-напред, следва да се посочи, че единствено в тези комплекси *че* присъства в писмата, проявявайки се обаче като частица (по-горе се посочи, че вместо съвременния съюз *че* се употребява *какво*). Трудно е да се определи как точно комплексът *ако бы че* е придобил условно значение, тъждествено на *бих бил/-а, -о, -и*. Несъмнено модусът на условността се носи от условния съюз *ако*, съчетан с неизменяемия глагол *бы* и подсилен с частицата/съюза *че* (който участва в редица съставни съюзи – *макар че, въпреки че, освен че, като че, само че, при все че, тъй че*). И тъй като кондиционалното значение се носи изцяло от *ако бы че*, към него остава да се добави в съответното лице и число глаголът, носител на лексикалното значение. Предполага се, че комплексът е типичен за централната балканска реч. Има и една форма, образувана с причастие: *каква да бы была* (9).

ИЗВОДИТЕ за характера на езика на братя Караминкови са в пряка връзка с обстоятелството, че учителят им Б. Петков, преподавайки по Богоровата граматика, утвърждава решението им съчинението да бъде написано на „прост“ и „вразумителен език“ – на езика на ежедневната комуникация. Това обаче никак не е лесна работа поради ред причини. Една от тях е диалектното вариране, на което младите търговци, пребиваващи в пъстрия Цариград, са свидетели. От друга страна, намерението за изложение на прост език и представата им за него се е конфронтирало с търсенето на опора в етимологията, което е неизбежно, като в някои моменти едното или другото са вземали превес. Липсвали са и общоприети образци, тъй като приетите правила от един авторитетен източник (учител и граматика; влиятелно четиво) са били заменени от друг. Нерядко смяната на учител или училище – такъв е и този случай – разколебават в следването на само един определен модел. Ето защо езиковите норми в „Книга за писма“ не може да бъдат сравнявани изцяло с езиковите норми в Богоровата граматика, с езика на Б. Петков (доколкото е възможно да бъде определен в кратичката му статия в Цариградски вестник от 1848 г.²⁰) и с езика на Н. Геров в „Извод от физика“ (1849)²¹ – и трите публикувани до февруари 1850 г., когато е отпечатана „Диплография“.

---

²⁰ Вж. Petkov (1848).

²¹ Има основания да се смята, че Христо Караминков е учил френски при Н. Геров, близък приятел на Б. Петков, а и реминисценции от увода в „Извод от физика“ в

Би могло да се каже, че в езика на братя Караминкови в областта на морфологията почти не се срещат диалектни черти, характерни за централнобалканския говор, към който принадлежи Калофер, и останали въвн от съвременната книжовна норма. Някои от тях, например варирането на членните форми, общата родително-винителна форма за имена на лица от м.р., ед.ч., нормативна до Втората световна война, глаголните окончания в сегашно време, постепенното избистряне на формите за бъдеще време с частица *ще* и др. характеризират формирането ѝ до края на 19. век. На места, по-скоро като изключения, се промъква например окончанието *-ъ* при съществителни от женски род в именителен падеж (*бъше натваренж съдружескж-тж ни Пченицж*, 139) или специфичният начин за образуване на условни форми и др. по-точнодиалектни особености. Всъщност, ако от съвременна позиция означим като диалектни някои черти, характерни за езика им, ще се окаже, че са минимални като присъствие. Стремещът към дистрибуция при означаване на окончания (напр. именителен и косвен падеж при имената и местоименията от/в ж.р., глаголите в сегашно време от 1 и 2 спрежение за 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч. и др.), – както и правописът, при който се държи сметка за етимологията, внушават идеята, че в писмения идиом на „Книга за писма“ е търсена симбиоза между традицията и говоримата реч, че има осъзнат и плавен преход от езиковата старина към говоримия език – без декларация, без изтъкване. Всичко това се обяснява със стремеша на Караминкови да пишат това, което е „въвъ всеобщо употребленіе“ (3), която фраза от уводната част на „Диплография“ е за терминология, но е показателна за осмислянето на езиковите средства, с които смятат, че трябва да се пише – такива, каквито са в узуса на преобладаващата част от езиковата общност.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Bogorov 1844/1986:** Bogorov, I. Parvichka balgarska gramatika. Fototipno izdanie. Sofia: Nauka i izkustvo [Богоров, И. Първичка българска граматика. Фототипно издание. София: Наука и изкуство].
- Del Agata 1983:** Del Agata, Dzh. Belezhki varhu istoriyata na ezikovia vapros v Bulgaria. – V: I MKB. Istoricheski razvoy na balgarskia ezik. 1. Sofia: Izd. BAN, 92-98 [Дел Агата, Дж. Бележки върху историята на езиковия

уводната част на „Диплография“ водят до заключението, че би могло да е налице известно влияние върху младите автори.

- въпрос в България. – В: I МКБ. Исторически развой на българския език. 1. София: Изд. БАН, 92-98].
- Galabov 1954:** Galabov, Iv. Pet, pettyah, petima, petmina. – *Balgarski ezik*, № 3, 250-258 [Гълъбов, Ив. Пет, петтях, петима, петмина. – *Български език*, № 3, 250-258].
- Ilchev 2012:** Ilchev, St. Rechnik na lichnite i familni imena u balgarite. Sofia: Iztok-Zapad [Илчев, Ст. Речник на личните и фамилни имена у българите. София: Изток-Запад].
- Kapralova 2013:** Kapralova, N. I shte gospodaruva mazhat ti nad teb. Arhiv na Elisaveta i Hristo Karaminkovi. Sofia: AI Prof. Marin Drinov [Капралова, Н. И ще господарува мъжът ти над теб. Архив на Елисавета и Христо Караминкови. София: АИ Проф. Марин Дринов].
- Nachov 1925:** Nachov, N. Tsarigrada kato kulturena tsentara na balgaritъ do 1977 godina. [Sofia] [Начов, Н. Цариград като културен център на българитъ до 1977 година. [София].
- Nikolova 2019:** Nikolova, N. „Diplografiya ili kaka sya dryzhyaty targovskы knigy” (1850) ot bratya Karaminkovi – predvaritelni belezhki. – V: Rada i priyateli. Sbornik v chest na prof. d-r Radka Vlahova. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski, s. 275-284 [Николова, Н. „Диплография или какъ ся дръжяты търговскы книги” (1850) от братя Караминкови – предварителни бележки. – В: Рада и приятели. Сборник в чест на проф. д-р Радка Влахова. София: УИ Св. Климент Охридски, с. 275-284].
- Nikolova 2021:** Nikolova, N. „Yazik upotrebihme prost i vrazumiteln”. Pravopisni osobenosti na „Kniga za pisma” (1850) ot bratya Karaminkovi. – Pod pechat v sr. Rodna rech, № 1 [Николова, Н. „Языкъ употрѣбихме простъ и вразумителенъ“. Правописни особености на „Книга за писма“ (1850) от братя Караминкови. – Под печат в сп. Родна реч, № 1].
- Petkov 1848:** Petkov, B. Shtogode za edno vseobshto Balgarsko Pravopisanie. – Tsarigradski vestnik, A, 20, s. 3-4 [Петков, Б. Щогодѣ за едно всеобщо Българско Правописание. – Цариградски вѣстникъ, А, 20, с. 3-4].
- Stoyanov 1957:** Stoyanov, M. Balgarska vazrozhdenska knizhnina. I. Sofia: Nauka i izkustvo [Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. I. София: Наука и изкуство].
- Tsonchev 1929:** Tsonchev, P. Iz stopanskoto minalo na Gabrovo. Sofia [Цончев, П. Из стопанското минало на Габрово. София].
- Valchev 2008:** Valchev, B. Vazrozhdenskite gramatiki na balgarskia ezik. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski [Вълчев, Б. Възрожденските граматики на българския език. София: УИ Св. Климент Охридски].
- Vekov 2015:** Vekov, M. Metrichnata sistema v Bulgaria. Metrichni reformi i metrologichna deynost XVIII-XX. Elektronna biblioteka po arhivistika i dokumentalistika. Sofia [Веков, М. Метричната система в България.

Надка Николова. Кореспонденция „на свой языкъ“...

Метрични реформи и метрологична дейност XVIII-XX.
Електронна библиотека по архивистика и документалистика. София]
<https://electronic-library.org/books/Book_0057.html#b0141
(status10.03.2021)>.